

ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Αναδρομές και Ετεροχρονισμοί

*... τα έργα σου που απέτυχαν,
τα σχέδια της ζωής σου που βγήκαν όλα πλάνες
μη ανοφέλετα θρηνήσεις...*

Καβάφης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΔΩΔΩΝΗ»

Αναδρομές
και
Ετεροχρονισμοί

Copyright: Νικήτας Γ. Λυμπερόπουλος

ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΥ

Αναδρομές και Ετεροχρονισμοί

*... τα έργα σου που απέτυχαν,
τα σχέδια της ζωής σου που βγήκαν όλα πλάνες
μη ανοφέλετα θρηνήσεις...*

Καβάφης

Εκδόσεις «Δωδώνη»
Αθήνα — Γιάννινα
1988

Στη μνήμη των γονιών μου
και της «Κυράς»

Όταν ο άνθρωπος φτάσει στα εξήντα εφτά του χρόνια και εγκαταλείψει την επαγγελματική του δραστηριότητα, αρχίζει να ζει περισσότερο με τις αναμνήσεις του παρελθόντος, παρά με τη ζωντανή πραγματικότητα.

Και όταν οι αναμνήσεις αυτές ανάγονται σε γεγονότα συγκλονιστικά για τον τόπο του και καθοριστικά για το μέλλον του λαού στον οποίον ανήκει ο ίδιος, τότε όσα συμβαίνουν γύρω του καθημερινά, τον αφήνουν μάλλον αδιάφορο. Ίσως γιατί καταλαβαίνει πως μακροχρόνια δεν πρόκειται να έχουν επιπτώσεις στον ίδιο. Δεν του μένει άλλωστε και πολύς καιρός ακόμα.

Η δυσκολία δημιουργείται όταν θελήσει να εξιστορήσει τα γεγονότα αυτά. Γιατί όσο καλή θέληση κι αν έχει και όση προσπάθεια κι αν καταβάλει για να πει την αλήθεια, πάντοτε ο υποκειμενικός παράγοντας θα παίξει τον καθοριστικό ρόλο στην εξιστόρηση των γεγονότων.

Το σωστότερο θα ήταν να πούμε «εξιστορώ τα γεγονότα όπως τα κατάλαβα εγώ». Το κύριο λοιπόν θέμα στο πρώτο μέρος αυτού του βιβλίου είναι η εξιστόρηση των γεγονότων του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της Κατοχής και ο Εμφύλιος Πόλεμος, όπως τα κατάλαβα εγώ. Ίσως κάποιοι το χαρακτηρίσουν ξαναζεσταμένο φαγητό. Πάντως το φαγητό αυτό είναι φτιαγμένο με αγνά υλικά. Δεν υπάρχει νοθεία.

Αφορμή και ερέθισμα για την εξιστόρηση αυτών των γεγονότων υπήρξε ένα ταξίδι που έκανα κάποτε πριν από πολλά χρόνια. Ίσως το ταξίδι αυτό να μοιάζει λίγο με το ταξίδι της

ζωής σε χρόνια ευτυχισμένα και σε χρόνια σκληρά. Ποιος αμφιβάλλει άλλωστε ότι και η ζωή δεν είναι παρά ένα ταξίδι με σίγουρο εκ των προτέρων προορισμό!

Ενδιάμεσα εκφράζω και μερικές προσωπικές μου σκέψεις για θέματα τέχνης, όπως η μουσική, η λογοτεχνία, η ζωγραφική. Δεν αναμένω βέβαια να συμφωνήσει κάθε αναγνώστης με τις απόψεις μου οι οποίες μάλλον θα χαρακτηρισθούν ξεπερασμένες απ' τους σύγχρονους πνευματικούς ανθρώπους του τόπου.

Αυτό είναι φυσικό. Η κάθε γενιά ακολουθεί τους συρμούς και τα ρεύματα της εποχής της και είναι κάπως δύσκολο ένας που κουβαλάει στην πλάτη του εξήντα εφτά χρόνια να προσαρμοστεί στα σύγχρονα ρεύματα, παρά τους ρευματισμούς που τον δέρνουν κάθε τόσο. Ένας ολόκληρος Παλαμάς κάποτε - στην αρχή του αιώνα - δεν αποδέχτηκε το ποιητικό έργο του Καβάφη που προηγείτο, ως γνωστόν, της εποχής του. Γι' αυτό και εναποθέτω τις ελπίδες μου στις παλαιότερες γενιές.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου μου αναφέρομαι κυρίως σε γεγονότα και αναμνήσεις που έχουν σχέση με την Κέρκυρα, όπου έζησα τριάντα τόσα χρόνια. Τα κύρια θέματα εδώ είναι η ιδιόμορφη κοινωνικο-οικονομική δομή του νησιού, η πολιτιστική κληρονομιά των κατοίκων του και ιδιαίτερα η μουσική του παράδοση, ο τρόπος της ζωής τους, μερικά ιστορικά γεγονότα που έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με την Κέρκυρα, καθώς και η τεράστια επίδραση του Πολιούχου Άγιου Σπυρίδωνα στην ψυχοσύνθεση του Κερκυραϊκού λαού.

Αλλά και οι Ηπειρώτες που εγκαταστάθηκαν κατά καιρούς σ' αυτό το νησί με απασχολούν εδώ. Κάποτε παρασύρομαι και σε σύγχρονα πολιτικά και άλλα προβλήματα.

Όλα τα θέματα που πραγματεύομαι γαρνίρονται με αρκετή σάλτσα δικιάς μου επινόησης. Είναι η σπεσιαλιτέ μου. Και βέβαια δεν έχω την αξίωση να χαρακτηριστεί το βιβλίο μου επιστημονική διατριβή. Περισσότερο αποβλέπω μ' αυτό στην εκτόνωση του αναγνώστη παρά στη σοβαρή μελέτη. Φιλοδοξώ δηλαδή να γίνει ένα ευχάριστο ανάγνωσμα. Όποιος σκοπεύει

σε σοβαρότερη μελέτη αυτών των θεμάτων θα πρέπει να ανατρέξει σε άλλες πηγές. Υπάρχει άλλωστε πληθώρα απ' αυτές.

Για όλα όμως τα θέματα εκφέρω τις προσωπικές μου κρίσεις.

Δεν αναμένω να συμφωνήσει κάθε αναγνώστης με την άποψή μου.

Ο καθένας έχει τη δικιά του άποψη. Και είναι όλες σεβαστές, εφ' όσον είναι καλόπιστες.

Ελπίζω ότι ο αναγνώστης θα διαπιστώσει και τη δικιά μου καλοπιστία στο περιεχόμενο του βιβλίου.

Κατά την επιλογή των θεμάτων μου και την ταξινόμηση των αναμνήσεών μου προσπάθησα ν' αναφερθώ σε όσα μπορεί να έχουν κάποιο γενικότερο ενδιαφέρον. Κάποτε όμως παρασύρομαι και σε τελείως προσωπικά βιώματα και αναμνήσεις τόσο από την παιδική και την εφηβική μου ηλικία, όσο και από τη ζωή μου στην Κέρκυρα.

Οι αναμνήσεις αυτές είναι συνυφασμένες με κάποια αγαπημένα πρόσωπα που έχουν πεθάνει από καιρό, καθώς και με κάποιους άλλους αγαπημένους ανθρώπους που είναι πια χαμένοι, σαν τους πεθαμένους, όπως θα έλεγε και ο απαράμιλλος Αλεξανδρινός.

Συνήθως οι προσωπικές αναμνήσεις των επώνυμων ανθρώπων προξενούν το ενδιαφέρον. Η προσωπική ζωή ενός ανώνυμου αφήνει μάλλον αδιάφορο τον αναγνώστη. Και ο συγγραφέας αυτού του βιβλίου ανήκει δυστυχώς στο τεράστιο πλήθος των ανωνύμων. Έλα όμως που οι αναμνήσεις αυτές είναι τόσο έντονες που σε πνίγουν καμιά φορά και νιώθεις την ανάγκη να τις καταγράψεις κάπου για να λυτρωθείς.

Αν κάποιος αναγνώστης απ' το ανώνυμο πλήθος των απλών ανθρώπων — στους οποίους απευθύνεται κυρίως αυτό το βιβλίο — διαβάζοντας τις σελίδες αυτές αναπολήσει προσωπικά του βιώματα, θα είναι για μένα η μεγαλύτερη ικανοποίηση.

Κέρκυρα, 20.10.1987

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η καμπάνα
του Άι-Νικόλα

1

Αναμνήσεις από τη Ζωσιμαία και νεώτερες εμπειρίες

Κάποτε το ταξίδι με λεωφορείο από τα Γιάννενα στην Ηγουμενίτσα αποτελούσε, λίγο πολύ, επικίνδυνο εγχείρημα. Δεν είχε γίνει ακόμα ο καινούριος αυτοκινητόδρομος, ούτε κυκλοφορούσαν τα σύγχρονα λεωφορεία, που σε φέρνουν με άνεση στον προορισμό σου το πολύ σε μια ώρα. Τότε τα λεωφορεία ήταν σαράβαλα και από στιγμή σε στιγμή διέτρεχες τον κίνδυνο να σ' αφήσουν στη μέση του δρόμου.

Αλλά κι ο δρόμος βρισκόταν σε πρωτόγονη κατάσταση. Κατά το πλείστον χωματόδρομος, στενός, γεμάτος λακκούβες, με συνεχείς κατολισθήσεις και απότομα ανεβοκατεβάσματα. Κι έτσι το όχημα, εκεί που αγκομαχώντας ανέβαινε έναν ανήφορο μαχαίρι, απότομα υποχρεωνόταν να πάρει ένα φοβερό κατήφορο, οπότε τρέχοντας σα βολίδα διέτρεχε τον κίνδυνο να βρεθεί στο ανεξερεύνητο βάθος της διπλανής χαράδρας. Αν μάλιστα η τύχη τα 'φερνε στραβά και συναντούσε σ' αυτά τα ανεβοκατεβάσματα ένα άλλο όχημα που ερχόταν από την αντίθετη διεύθυνση, τότε οι ελπίδες επιβίωσης των επιβατών περιορίζονταν στο ελάχιστο. Τα πάντα εξαρτιόνταν από τις επιδέξιες μανούβρες των δύο οδηγών, στην τυχαία φυσική

σταθερότητα των άκρων του δρόμου και πιθανόν στην επέμβαση κάποιου Αγίου, στη χάρη του οποίου έκαιγε νύχτα μέρα το καντήλι στα επικίνδυνα σημεία του δρόμου. Αν τώρα προσθέσεις σ' όλες αυτές τις ευοίωνες προϋποθέσεις του ταξιδιού, τους προκαθορισμένους σταθμούς σε κάθε κουτσοχώρι σε όλο το μήκος της διαδρομής, την υποχρεωτική στάθμευση στη Βροσίνα για φαγητό, την αντικατάσταση ενός λάστιχου που έσκασε και κάποιες άλλες απρόβλεπτες καθυστερήσεις, οι έξι ώρες ήταν το μικρότερο χρονικό διάστημα που μπορούσες να ελπίζεις ότι θα έφτανες στον προορισμό σου.

Αυτές ήταν οι τόσο αισιόδοξες πληροφορίες που του έδωσε ο καλόβουλος πληροφοριοδότης. Βέβαια παρέλειψε να του μιλήσει για τις εσωλεωφορειακές οχλήσεις, τη σαρδελοποίηση των επιβατών και ιδιαίτερα τις αφόρητες αναθυμιάσεις που ήσαν φυσική συνέπεια της προαιώνιας αρετής των συμπατριωτών του ως απευθείας απογόνων των αρχαίων Σελλών. Η παράλειψη αυτή ίσως να οφειλόταν στο ότι ο πληροφοριοδότης δεν ήξερε ότι η όσφρηση του φίλου μας ήταν εφάμιλλη ενός καλού λαγωνικού, το πιθανότερο όμως είναι να οφειλόταν στην κοινή καταγωγή του πληροφοριοδότη με τους φορείς των αναθυμιάσεων.

Χωρίς να διαθέτει λοιπόν από φυσικού του αρκετό θάρρος και χωρίς να έχει και πολύ εμπιστοσύνη στην εύνοια της τύχης, γιατί πολλές ατυχίες του είχαν συμβεί τα τελευταία χρόνια, αποφάσισε να πραγματοποιήσει αυτό το ταξίδι πιεζόμενος από την ανάγκη να παρουσιαστεί έγκαιρα στη θέση του στην Κέρκυρα.

— Μήπως ξέρεις, φίλε μου, κατά πού πέφτει το πρακτορείο των λεωφορείων;

— Ξέρεις την παλιά Ζωσιμαία;

— Μα εκεί έβγαλα το γυμνάσιο.

— Ε, λοιπόν, στον ίδιο δρόμο λίγο πιο πάνω από το κτίριο μέσα σ' ένα στενό, ρώτησε κάποιον εκεί και θα το βρεις.

Την άλλη μέρα λοιπόν χαράματα-χαράματα, κουβαλώντας τις δύο πανάρχαιες βαλίτσες του βρέθηκε έξω από το κτίριο της παλιάς Ζωσιμαίας.

— Ταλαίπωρη Ζωσιμαία! Πώς σε κατάντησαν ο χρόνος και οι άνθρωποι!

Στα παράθυρα τα τζάμια αλλού σπασμένα, αλλού ανύπαρκτα. Οι σοφάδες πεσμένοι από τους τοίχους, οι σιδεριές από τις πόρτες και τα κάγκελα αλλού σπασμένες, αλλού στραβωμένες. Μέσα στις αυλές του σχολείου, πλίνθοι και κέραμοι ατάκτως ερριμμένα. Εδώ σαραβαλιασμένες σκηνές, εκεί πρόχειρα πλυντήρια. Πιο πέρα σωροί από στάχτες και μισοκαμμένα ξύλα, άθλια υπολείμματα από φωτιές μαγειρείου. Κουρέλια από παλιά ρούχα, σαραβαλιασμένα παπούτσια και ό,τι άλλο μπορούσε να φαντασθεί ο νους του ανθρώπου ήταν συσσωρευμένα μέσα στις αυλές. Ήταν να κλαις με το κατάντημα αυτού του σχολείου, που κάποτε ήταν το καύχημα στα Γιάννενα.

Η γεραρά Ζωσιμαία!

Στην Κατοχή την επιτάξαν οι Γερμανοί για φυλακή των κρατουμένων τους. Αργότερα με την απελευθέρωση, χρησιμοποιήθηκε για τη στέγαση των ανταρτόπληκτων στον Εμφύλιο Πόλεμο και να το κατάντημά της.

Πλήρης εξευτελισμός του σχολείου που έθρεψε όνειρα και μεγάλα ιδανικά! Εκεί σ' αυτές τις αυλές ένωσε και τα πρώτα σκιρτήματα του ερωτικού πόθου. Στη γωνιά πιο κάτω περίμενε κάθε πρωί που θα περνούσε η ξανθιά Γιαννιωτοπούλα με τα παράξενα μάτια. Και πόσο ταιριάζει αλίμονο αυτή τη στιγμή το σαραβαλιασμένο κτίριο με τα θρυμματισμένα όνειρά του! Με το ξέφτισμα των ιδανικών του! Εδώ σ' αυτή την αυλή είχε ανεβάσει μαζί με τους συμμαθητές του τους *Πέρσες* του Αισχύλου το 1937. Σε ένα γαλλικό περιοδικό, την *Confidencia*, είχαν διαβάσει με κάθε λεπτομέρεια τη διδασκαλία του έργου από τους φοιτητές της Σορβόνης. Ακόμα και τη μουσική των χορικών είχε γραμμένη. Επάνω στη διδασκαλία αυτή στηρί-

χτηκε το ανέβασμα του έργου. Και στη Γαλλία και εδώ το έργο παίχτηκε μόνο από άντρες. Μόνο που οι Γάλλοι, νομίζω, το έπαιξαν στο αρχαίο κείμενο. Το ρόλο της Άτοσσας τον έπαιξε ο Λέανδρος Βρανούσης, ένας από τους αξιολογότερους φιλόλογους που έχουμε σήμερα στην Ελλάδα. Με αντικειμενικά κριτήρια το έργο είχε αρκετή επιτυχία. Μέσα στα πλαίσια βέβαια της σχολικής παράστασης. Να μη λέμε και μεγάλα λόγια.

Παίχτηκε δυστυχώς μπροστά στον σπιθαμιαίο δικτάτορα και τους σφουγγοκολάριούς του. Πώς θα μπορούσε αλήθεια ο Μεταξάς, αυλοκόλακας εξ απαλών ονύχων, να νιώσει το νόημα του έργου, όπου ο Αισχύλος με την άφταστη δεξιοτεχνία του διατραγωδώντας τη συμφορά των Περσών στη Σαλαμίνα, έμμεσα προβάλλει το μεγαλείο της Αθηναϊκής Δημοκρατίας του 5ου προ Χριστού αιώνα!

Ποιος; Ο Μεταξάς που διεκήρυσσε *Ugbi et orbi* ότι το ιδεώδες πολίτευμα στην Αρχαία Ελλάδα ήταν η αριστοκρατική Σπάρτη!

Να και η αίθουσα διδασκαλίας της 6ης Γυμνασίου. Θυμάται πως εκείνη τη μέρα ο καθηγητής τους δίδασκε *Αντιγόνη*. *Ακτίς αελίου το κάλλιστον φάος φανέν ποτ' εν Επταπύλω Θήβα*, αρχίζει ο χορός το τραγούδι του στο απaráμιλλο αυτό δράμα, όπου οι αιώνιοι κανόνες της ηθικής και του Θείου Δικαίου συγκρούονται με τους πρόσκαιρους νόμους των ανθρώπων, φτιαγμένους τις περισσότερες φορές για να εξυπηρετήσουν τα συμφέροντα των κρατούντων. Και ακριβώς επάνω στη σύγκρουση αυτή ξεπηδάει το πνεύμα της θυσίας του ανθρώπου για χάρη των ιδανικών του. Η Αντιγόνη θυσιάζεται εκούσια γι' αυτά που πιστεύει και ασφαλώς η θυσία αυτή πρέπει να είναι η ύψιστη αρετή του ανθρώπου.

Αν θελήσουμε να μεταφέρουμε το πνεύμα της θυσίας στα σημερινά μας δεδομένα, δεν θα 'πρεπε να θαυμάζουμε κάποιους πραγματικούς ιδεολόγους της Αριστεράς που πιστεύουν σε κάτι, όπως πίστευε και η Αντιγόνη, ανεξάρτητα αν αυτό το

κάτι είναι η αλήθεια ή όχι, και θυσιάζονται γι' αυτό; Μη μου πεις ότι βρίσκεις κάτι ανάλογο στη αντίπερα όχθη; (Τέλος πάντων, ίσως πιο κάτω μας δοθεί η ευκαιρία να αναλύσουμε πιο διεξοδικά το θέμα της θυσίας.)

Σε κάποια στιγμή του μαθήματος ανοίγει η πόρτα και εμφανίζεται ένας κύριος ψηλός, ασπρομάλλης με γυαλιά. Η παρουσία του αποπνέει πνευματικότητα. Αυτοσυστήνεται: ο κύριος Επιθεωρητής της Μέσης Εκπαίδευσης. Η φήμη τον έφερνε σπουδαγμένο επί χρόνια και χρόνια στη Γερμανία, με ευρύτατες σπουδές και πολυδιάσταση μόρφωση. Εδαφιαίες υποκλίσεις ο καθηγητής, γενικό σήκωμα οι μαθητές. Ήταν ακόμη η εποχή που η πνευματική ανωτερότητα ενέπνεε το σεβασμό.

— Τι διδάσκετε, κύριε Καθηγητά;

— Την *Αντιγόνη* του Σοφοκλέους, κύριε Επιθεωρητά.

Ο επιθεωρητής σκέφτηκε για λίγο.

— Πράγματι, παιδιά μου, το έργο αυτό είναι από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα του ανθρωπίνου πνεύματος. Σε συναρπάζει τόσο με την πλοκή του όσο και με τα αιώνια διδάγματά του. Αλλά και τα χορικά του έργου αποτελούν πρότυπα λυρικού κάλλους. Τους ανέφερε το χορικό που μιλάει για τα καταπληκτικά επιτεύγματα του ανθρώπου: *Πολλά τα δεινά κι ουδέν ανθρώπου δεινότερον πέλλει...* Τους μίλησε πιο κάτω για το χορικό που μιλάει για τον Έρωτα, το φτερωτό θεό που είναι ανίκητος στη μάχη και εννυχεύει εν μαλακαίς παρειαίς νεάνιδος. Τους ανέφερε και πολλά αποσπάσματα από το έργο, αναλύοντας το καθένα με σοφία και γλαφυρότητα. Προχωρώντας τους εξήγησε τον ορισμό της τραγωδίας όπως τον διατύπωσε ο Αριστοτέλης. Τους μίλησε τέλος για την ύβρη που αποτελεί κυριαρχικό στοιχείο στην αρχαία τραγωδία. Κάθε ανθρώπινη πράξη που προκαλεί τον αποτροπιασμό και την απέχθεια και που αντιβαίνει στους αιώνιους θείους κανόνες που διέπουν την οργανωμένη κοινωνία, αποτελεί ύβρη. Ύβρη είναι ο φόνος του Αγαμέμνονα από την Κλυταιμνήστρα και τον εραστή

της, αλλά ύβρη και ο φόνος της Κλυταιμνήστρας από το γιο της. Γι' αυτό και θα ξεσηκωθούν οι Ερινύες (Ευμενίδες τις λέει ο Τραγικός) που θα τον κυνηγούν τον Ορέστη και πρέπει να εμφανισθεί στον Άρειο Πάγο των Αθηνών για να βρει εξιλέωση. Ύβρη είναι και η αιμομιξία του Οιδίποδα με τη μάνα του, έστω και αν αυτό έγινε ακούσια και αποτελεί ένα τραγικό παιγνίδι της ειμαρμένης. Αλλά και η απαγόρευση της ταφής του Πολυνείκη από τον Κρέοντα αποτελεί ύβρη για την αθηναϊκή κοινωνία του 5ου αιώνα.

Η πλοκή των γεγονότων στο αρχαίο δράμα προκαλεί το έλεος και το φόβο στο θεατή και τελικά επέρχεται η κάθαρση στο τέλος του έργου. Και για παράδειγμα η κάθαρση στην *Αντιγόνη* επέρχεται με τις συμφορές που βρίσκουν τον Κρέοντα, την αυτοκτονία του γιου του και της γυναίκας του. Και το έργο καταλήγει με τη σοφή σκέψη του ποιητή, όπως την εκφράζει ο κορυφαίος του χορού: *Η φρόνηση είναι πρώτα απ' όλα το θεμέλιο της ευτυχίας. Γι' αυτό πρέπει να τιμούμε τους θεούς. Τα μεγάλα λόγια φέρνουν μεγάλες συμφορές στους κομπορρήμονες. Κι αυτοί στα γεράματά τους, αφού τιμωρηθούν, βάζουν μυαλό.*

Η γλαφυρότητα της ομιλίας του σοφού δασκάλου και η καθαρότητα της σκέψης του είχαν καθηλώσει τους μαθητές στα θρανία τους. Το μάθημα μιας ώρας που άξιζε πιο πολύ από τα μαθήματα ολόκληρης της χρονιάς. Και σκέπτεται κανένας πόσο πιο επαγωγικό είναι το μάθημα των αρχαίων ελληνικών όταν αντί του συντακτικού και της γραμματικής μιας νεκρής πια γλώσσας, διδάσκονται σε μετάφραση τα αρχαία συγγράμματα.

Σε κάποια στιγμή ο επιθεωρητής ρωτάει:

— Θα ήθελα να μου πείτε, παιδιά μου, αν στα νεώτερα χρόνια έχει να επιδείξει η τέχνη κάτι παράλληλο με την αρχαία τραγωδία, όπου ο λόγος συνδέεται άρρηκτα με τη μελωδία.

Οι μαθητές σκέπτονται. Σε μια στιγμή σηκώνεται ο Δημητρός. Καλός μαθητής και καλός φίλος, μεγαλωμένος στην

Ιταλία, και ζητάει το λόγο με το θάρρος του Ευρωπαίου.

— Λέγε, παιδί μου.

— Νομίζω πως η ιταλική όπερα μπορεί να παραλληλισθεί με την αρχαία τραγωδία γιατί και στα δύο υπάρχει και λόγος και μελωδία.

— Ναι, δεν λέω..., έκανε διστακτικός κάπως ο επιθεωρητής, αλλά..., και σταμάτησε εκεί.

Ο φίλος μας είχε διαβάσει την εποχή εκείνη κατά σύμπτωση κάποιο βιβλίο της Σοφίας Σπανούδη — μεγάλη μουσικοκριτικός της εποχής και λάτρης της Βαγκνερικής μουσικής — που ανέλυε όλα τα έργα του Βάγκνερ. Λίγο από περιέργεια, λίγο από φιλομάθεια, όλους τους ήρωες του Βάγκνερ τους έπαιζε στα δάκτυλα, σαν να ήταν αδέρφια και ξαδέλφια του. Ευκαιρία λοιπόν να κάνει τον έξυπνο στον επιθεωρητή. Δεν ήταν άλλωστε και δύσκολο να καταλάβει κάποιος πού το πήγαινε ο επιθεωρητής μια και, όπως είπαμε, σπούδασε επί χρόνια στη Γερμανία.

Ζήτησε το λόγο.

— Λέγε, παιδί μου.

— Νομίζω, κύριε Επιθεωρητά, ότι αποτελεί βεβήλωση του αρχαίου λόγου αν τον παραλληλίσουμε με το ιταλικό λιμπρέτο που είναι τόσο γελοίο και σε πλοκή και σε λόγια. Μόνο τα έργα του Βάγκνερ θα μπορούσαν να παραβληθούν με την αρχαία τραγωδία. Όπως ο αρχαίος τραγωδός χρησιμοποίησε τους πανάρχαιους μύθους των Ατρείδων και των Λαβδακιδών και μ' αυτούς έπλασε την υπόθεση του έργου του, έτσι και ο Βάγκνερ χρησιμοποίησε τους μύθους του γερμανικού λαού. Το θεό Βοτάν, τις Βαλκυρίες και τη Βρουγχίλδη, τον Σίγκμουντ και τον Ζήγκφριντ, τον Λόενγκριν και τον Πάρσιφαλ, τον Τριστάνο και την Ιζόλδη, τον Τανχώυζερ και όλους τους άλλους μυθικούς ήρωες. Πλαισίωσε το λόγο με τη θεία του μουσική και έδωσε στην ανθρωπότητα το Βαγκνερικό μουσικό δράμα που αποτελεί καύχημα του νεώτερου πολιτισμού.

Έλαμψαν τα μάτια του επιθεωρητή.

— Αυτό είναι, παιδί μου! Μόνο το Βαγκνερικό έργο σε

λόγο και μελωδία μπορεί να παραβληθεί με την αρχαία τραγωδία. Δεν αρνούμαι βέβαια τη μουσικότητα του ιταλικού μπελκάντο, αλλά όταν μιλήσουμε για το λιμπρέτο της ιταλικής όπερας, είναι να λυπάται κανένας τον Βέρντι, τον Μπελλίνι, τον Πουτσίνι και όλη την πλειάδα των ιταλών μουσουργών που η γλυκιά τους μουσική είχε την ατυχία να συνδεθεί με τόσο γελοία λόγια. Μπράβο, παιδί μου, θα πας μπροστά γιατί βλέπω πως το μυαλό σου παίρνει στροφές.

Είναι φανερό πως οι έπαινοι του επιθεωρητή προς το φίλο μας δεν στηρίζονταν σε κάποια βαθύτερη γνώση του Βαγκνερικού έργου, αλλά απλώς σε μια τυχαία σύμπτωση. Μια παπαγαλίστικη αποστήθιση των ηρώων του Βάγκνερ από το βιβλίο της Σοφίας Σπανούδη έδωσε την εντύπωση στον καλοκάγαθο επιθεωρητή ότι είχε να κάνει με κάποια διάνοια.

Τα κόλπα αυτά ήταν συνηθισμένα τότε από τους μαθητές, για να εντυπωσιάσουν τον καθηγητή τους. Βέβαια με την πάροδο του χρόνου και ύστερα από μια βαθύτερη έρευνα του θέματος, διαπίστωσε ο φίλος μας πως ο παραλληλισμός της αρχαίας τραγωδίας με το Βαγκνερικό μουσικόδραμα ήταν τουλάχιστον ατυχής.

Στην αρχαία τραγωδία κυριαρχεί ο λόγος ενώ η μελωδία αποτελεί βοηθητικό στοιχείο. Αντίθετα στο Βαγκνερικό μουσικό δράμα κυριαρχεί η μουσική και ο μύθος αποτελεί αναγκαίο παρακολούθημα.

Αλλά και πιο πέρα ο αρχαίος τραγικός ποιητής χρησιμοποιεί το μύθο σαν αφορμή για να παρουσιάσει τη δικιά του θέση επάνω στα μεγάλα προβλήματα της ζωής και μας δίνει αιώνια διδάγματα. Και οι τρεις μεγάλοι τραγικοί ποιητές (Αισχύλος, Σοφοκλής και Ευριπίδης) μεταχειρίστηκαν τους μύθους των Ατρείδων και των Λαβδακιδών, που ήταν άλλωστε γνωστοί στο ευρύτερο κοινό, αλλά ο κάθε ένας έδωσε τη δικιά του ερμηνεία και τις δικές του προεκτάσεις στα γεγονότα.

Αντίθετα ο Βάγκνερ χρησιμοποιεί ατόφιους τους θρύλους του γερμανικού λαού χωρίς να εμβαθύνει σε προβληματισμούς

και πνευματικές προεκτάσεις. Ύστερα λοιπόν από μια ωριμότερη σκέψη καταλήγει κανείς στο συμπέρασμα πως μόνο με το Σαιξπηρικό δράμα παραβάλλεται η αρχαία τραγωδία. Ο Οιδίποδας μόνο με το βασιλιά Ληρ θα μπορούσε να παραλληλισθεί και η Αντιγόνη μόνο με την Κορντέλια μπορεί να συγκριθεί.

Και βέβαια ο Σαίξπηρ προχώρησε στη βυθομέτρηση της ανθρώπινης ψυχής και κατέληξε στον Άμλετ όπου η εσωστρέφεια, η αμφισβήτηση και ο προβληματισμός, στοιχεία άγνωστα στο αρχαίο δράμα, απεικονίζουν το σύγχρονο σκεπτόμενο άνθρωπο. Γιατί στο κάτω-κάτω στην αρχαία τραγωδία, όταν κάποτε μπερδεύονταν τα πράγματα και ο ποιητής δεν μπορούσε να τα ξεμπλέξει, παρουσιαζόταν ο από μηχανής θεός και τα τακτοποιούσε όλα ωραία και καλά.

Ο Άμλετ όμως, και κατ' επέκταση ο σύγχρονος σκεπτόμενος άνθρωπος, είναι υποχρεωμένος χωρίς τη βοήθεια κανενός θεού, μόνος του να λύσει τα προβλήματα του εσωτερικού του κόσμου, προβλήματα πολύπλοκα και δυσεπίλυτα και εκεί είναι όπου πελαγοδρομεί και τα χάνει.

Ας αφήσουμε όμως αυτό το θέμα επειδή είναι τεράστιο και δεν είναι στις προθέσεις μας να προχωρήσουμε πολύ βαθιά, κι ας γυρίσουμε στο σοφό επιθεωρητή με τη λατρεία του για τον Βάγκνερ που είχαν ασπρίσει τα μαλλιά του μελετώντας βιβλία και ακούγοντας τις μαγικές μελωδίες του Πάρσιφαλ — αγνός κι αυτός, όπως ο ήρωας του έργου — αλλά που δεν κατάλαβε μερικές απλές αλήθειες, ότι δηλαδή δεν είναι οι στροφές που παίρνει το μυαλό ουσιώδες στοιχείο για να πάει ο άνθρωπος μπροστά. Άλλοι είναι οι συντελεστές της επιτυχίας στη ζωή σήμερα και έπρεπε να ασπρίσουν τα μαλλιά του φίλου μας για να τους μάθει και να τους προσδιορίσει με ακρίβεια.

Δεν θα ήταν λοιπόν άσχημο να τους αναλύσουμε εδώ, ίσως και βοηθήσουμε τους νεώτερους μαθητές της Ζωσιμαίας Σχολής να καταλάβουν εγκαίρως το νόημα της ζωής και να

μη βαυκαλίζονται πως με τη μελέτη μόνο και τη διαρκή προσπάθεια για πνευματική ολοκλήρωση και τέτοια θα επιτύχουν στη ζωή.

Ένας λοιπόν από τους βασικούς συντελεστές της επιτυχίας είναι η κρυψίνοια και ο ελιγμός. Αποδείχθηκε δηλαδή ότι όποιος δεν προσαρμόζεται κάθε φορά στις υπάρχουσες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, αλλά διακηρύσσει προς κάθε κατεύθυνση τις πεποιθήσεις του χωρίς υποχωρήσεις, δεν πρόκειται να δει ήλιου πρόσωπο.

Εδώ θα χρειαστεί ένας μικρός ετεροχρονισμός για να γίνουμε πιο κατανοητοί. Ο φίλος μας θυμάται κάποια δεξίωση το καλοκαίρι του '65 στην Κέρκυρα όπου χρόνια ήταν πλέον εγκαταστημένος. Όλη η καλή κοινωνία ήταν συγκεντρωμένη εκεί. Μαζί κι εκείνος, παρείσακτος σαν τη μύγα μέσ' στο γάλα.

Πριν λίγες μέρες ο Κοκός είχε στείλει τις τρεις επιστολές του στον Γεώργιο Παπανδρέου, πρωθυπουργό τότε της Ελλάδας με μεγάλη πλειοψηφία. Και ο πιο ανίδεος καταλάβαινε εφόσον ήταν καλόπιστος, ότι οι επιστολές αυτές αποτελούσαν κατάφορη εκτροπή του Συντάγματος. Η εξουσία πηγάζει από το λαό. Ο νόμιμος εκπρόσωπος του λαού είναι η Βουλή που δίνει ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση και στον πρωθυπουργό της, συνεπώς η κυβέρνηση και ο πρωθυπουργός εκφράζουν τη θέληση του λαού. Ο ανώτατος άρχοντας επικυρώνει απλώς την πολιτική βούληση της κυβέρνησης. Οποιαδήποτε παρέμβαση του ανώτατου άρχοντα στην πολιτική γραμμή της κυβέρνησης αποτελεί εκτροπή.

Αυτά τα πασίγνωστα πράγματα νόμισε ότι μπορεί να πει στη συγκέντρωση αυτή της καλής κοινωνίας. Αναψοκοκκίνισε εκθέτοντας τις απόψεις του, τον πήρε ο κατήφορος και δεν σταματούσε. Δεν κατάλαβε ότι μέσα στην αίθουσα είχε επικρατήσει μια παγωμάρα. Κανένας όμως δεν μιλούσε. Όταν τελείωσε η συγκέντρωση έπιασε το αφτί του την κουβέντα κάποιων από τους συνδαιτυμόνες.

— Αυτός, μάτια μου, είναι βέρος κουκουές.

Προφανώς επρόκειτο για το φίλο μας.

Τον καιρό εκείνο η ρετσινιά του κουκουέ ήταν το ευκολότερο πράγμα. Οποιαδήποτε παρέκκλιση από τη μισαλλόδοξη γραμμή της άκρας δεξιάς αποτελούσε κουκουεδισμό ή τουλάχιστον συνοδοιπορία που ήταν το ίδιο πράγμα. Το κόλπο αυτό που χρησιμοποιήθηκε από τη δεξιά επί πολλά χρόνια, απέδωσε άφθονους καρπούς. Ήταν βλέπεις και ο μακαρίτης ο Χρήστος ο Ρώσσης στην Ασφάλεια που δεν ήθελε και πολύ να σε τυλίξει σε μια κόλλα χαρτί και πήγαινε ύστερα να τα ξεμπλέξεις. Τέλος πάντων. Βγαίνοντας από τη δεξίωση τον πιάνει ο μακαρίτης ο κυρ-Νίκος Σ.

— Δεν μου λες εσύ, τον έξυπνο θέλεις να κάνεις;

— Γιατί, κυρ-Νίκο μου, τι έκανα;

— Σε ποιους, ρε παιδί μου, τα έλεγες αυτά προηγουμένως;

Ξέρεις με ποιους είχες να κάνεις;

— Μα είπα τίποτα παράλογο;

— Παράλογα δεν ήταν κι εγώ συμφωνώ μαζί σου απόλυτα.

Πρέπει όμως να ξέρεις ότι οι περισσότεροι από αυτούς εκεί μέσα δεν είναι απλώς βασιλόφρονες, αυτοί ζουν ακόμα στην εποχή της ελέω Θεού βασιλείας του Όθωνα.

— Δηλαδή, κυρ-Νίκο μου, την πάτησα;

— Και την πάτησες και γλίστρησες μάλιστα. Από δω και πέρα μην περιμένεις να πατήσει κανένας απ' αυτούς στο γραφείο σου.

Δεν είχε άδικο ο καημένος ο κυρ-Νίκος. Έκτοτε κατάλαβε και έβαλε την ουρά του κάτω από τα σκέλια επειδή ήθελε να ζήσει. Έτσι με κάποιους κατάλληλους ελιγμούς κατόρθωσε να επιβιώσει ώστε να μπορεί σήμερα να λέει τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη προς κάθε κατεύθυνση, κατά την άποψή του βέβαια. 4

Άλλος βασικός συντελεστής της επιτυχίας είναι η τέχνη της οσφυοκαμψίας και στη στενή της έννοια και στη μεταφορική της σημασία. Πρέπει όμως να μάθεις από πολύ νωρίς την

τέχνη αυτή γιατί με την πάροδο του χρόνου οι οσφυακοί μυς παθαίνουν αγκύλωση και είναι πλέον αργά.

Θυμάται ο φίλος μας ότι κάποτε στην Αθήνα, προσπαθώντας να τακτοποιηθεί κάπου εκεί για να μην τον φάει η επαρχία, θέλησε να εφαρμόσει αυτή την τέχνη στις επαφές του. Δυστυχώς ήταν τόσο άγαρμος ώστε τον κατάλαβαν από την πρώτη στιγμή και είχε το αντίθετο αποτέλεσμα. Όμως ούτε με τα προσόντα που αναφέραμε παραπάνω δεν μπορείς να φτάσεις παρά μόνο κάπου στη μέση. Και ή θα τριγυρίζεις από επαρχία σε επαρχία σε ολόκληρη τη ζωή σου ή, εφόσον βρεθείς στην Αθήνα, θα περιφέρεσαι από την Ομόνοια και κάτω. Μια Κυριακή μπορεί να βρεθείς και μέχρι το Σύνταγμα.

Για να ανέβεις όμως στα ανώτερα κλιμάκια πρέπει να ενταχθείς στο κύκλωμα των διακοσίων οικογενειών της Αθήνας, όπως σε κάποια στιγμή ειλικρίνειας τις είχε προσδιορίσει κάποτε ο Μαρκεζίνης. Βέβαια από τότε μέχρι τώρα έβγαλαν πολλά παρακλάδια. Η ένταξη στο κύκλωμα αυτό γίνεται είτε εξ αίματος είτε εξ αγχιστείας. Η εξ αίματος συμμετοχή είναι βέβαια ζήτημα τύχης. Είσαι ο γιος του μπαμπά σου και εκ προοιμίου διαγράφεται ρόδινη η ζωή σου.

Αλλά υπάρχει και η δυνατότητα εισόδου στο κύκλωμα από το παράθυρο. Με λίγους ελιγμούς και οσφυοκαμψίες, με μερικούς πιθηκισμούς και με πολλές αλλοτριώσεις της προσωπικότητάς σου, κάποιο πρωί ξημερώνεις πρωτοκλασσάτος και σνομπάρεις και τους Πειραιώτες.

— Τους βλέπεις πώς ντύνονται; Σου δίνουν την εντύπωση επαρχιώτη. Κι ας κατέβηκες πρόσφατα από τα Κράβαρα!

Βέβαια καμιά φορά σε πνίγει η νοσταλγία και η λαχτάρα για λίγο καθαρό αέρα. Τότε προμηθεύεσαι ένα κουδουνάκι για την τραπεζαρία που εξυπηρετεί και τα δυο μέλη του καινούριου ζευγαριού. Την κυρία για να ειδοποιεί την υπηρεσία από την κουζίνα και τον κύριο για να τ' ακούει πότε-πότε και να θυμάται τα γιδοπρόβατα στο χωριό.

Εντούτοις η είσοδος στο κύκλωμα από το παράθυρο απο-

δίδει τους καρπούς της. Όλες οι πόρτες πλέον είναι ανοιχτές μπροστά σου. Βέβαια δεν πρέπει να είσαι και μπουμπούνας γιατί τότε δεν σε γλιτώνει τίποτα.

Από το '81 όμως και δώθε, είναι αλήθεια ότι η οικογενειοκρατία της Αθήνας έπαθε μεγάλο στραπάτσο. Και οι πιστώσεις από τις Τράπεζες κόπηκαν μαχαίρι και οι προσβάσεις στα κέντρα εξουσίας φρακάρουν σιγά-σιγά. Και κατηγορούν τον καημένο το Ράλλη επειδή υπήρξε πραγματικός δημοκράτης και προσπαθούν με κωμικές ενέργειες (το καλάθι της νοικοκυράς, η επιχείρηση κατσαρόλα και άλλα τέτοια φαιδρά) να ξαναμαζέψουν την πελατεία.

Με το στραπάτσο της οικογενειοκρατίας βέβαια δεν έχασαν την αξία τους οι υπόλοιποι συντελεστές της επιτυχίας. Κάποιοι μάλιστα απροσάρμοστοι και αιθεροβάμονες υποστηρίζουν πως εδώ συνέβη κάτι που συμβαίνει και με τις αισθήσεις. Ελαττώνεται η όραση και οξύνεται η ακοή. Λένε δηλαδή ότι από τότε που χάθηκε η οικογενειοκρατία της δεξιάς, η τέχνη της οσφυοκαμψίας πήρε απίθανες διαστάσεις!

Νομίζω όμως ότι αρκετά ασχοληθήκαμε με ετεροχρονισμούς και με λαχανοφιλοσοφίες και ήρθε η ώρα να ξαναγυρίσουμε στην ερειπωμένη Ζωσιμαία, και μάλιστα προχωρώντας στο πρακτορείο για το εισιτήριο.

— Ένα εισιτήριο, παρακαλώ, για Ηγουμενίτσα... και αν είναι δυνατόν μπροστά γιατί, ξέρετε,... ζαλίζομαι.

Ο πράκτορας χωμένος στο γκισέ του, τον ζύγισε με τα μυωπικά του γυαλιά κατεβασμένα στην άκρη της μύτης του.

— Το πρώτο είναι συμπληρωμένο. Θα φύγεις με το μεσημεριανό. Δώσ' μου την ταυτότητά σου, δάσκαλε... δάσκαλος δεν είσαι;

— Όχι ακριβώς.

— Τέλος πάντων, γραμματισμένος φαίνεσαι. Όλοι εσείς είστε καλομαθημένοι. Θα σε βάλω πίσω από το σοφέρ και θα σου δώσω και το παράθυρο.

— Και η θέση του παρασοφέρ; ρώτησε δειλά.

— Ε, για να σου πω, μην τα θέλεις και όλα δικά σου. Τη θέση του παρασοφέρ την κανονίζει μόνος του ο Αρίστιππος.

— Κι ο... Αρίστιππος, κύριε πράκτορα, ποιο ρόλο παίζει στην υπόθεση;

— Είσαι και πεισματάρης βλέπω. Θέλεις να τα ξέρεις όλα. Ο Αρίστιππος, παιδί μου, είναι ο σοφέρ κι ο ιδιοκτήτης του λεωφορείου. Έχει κι άλλα δύο λεωφορεία στο ΚΤΕΛ και, καταλαβαίνεις, έχει δύναμη εδώ. Αυτός κανονίζει ποιος θα κάτσει δίπλα του.

Και αυτόματα έκλεισε το μάτι του ο πράκτορας με ένα πονηρό χαμόγελο. Φυσικά ο φίλος μας δεν έπιασε αμέσως το βαθύτερο νόημα του κλεισίματος του ματιού.

Τέλος πάντων. Η θέση τακτοποιήθηκε. Δόθηκαν τα στοιχεία και παραδόθηκαν οι βαλίτσες του για να φορτωθούν στο λεωφορείο. Παραλαμβάνοντας τις βαλίτσες ο αχθοφόρος ζύγισε το φίλο μας, ξανακοίταξε τις βαλίτσες και πήρε ύφος εσχάτης περιφρόνησης. Οι αποσκευές του ταξιδιώτη πάντοτε αποτελούσαν βασικό στοιχείο κοινωνικής διαβαθμίσεως του στα μάτια των παραγόντων του ταξιδιού και δυστυχώς οι βαλίτσες του φίλου μας αποτελούσαν αρνητικό στοιχείο στην κατάταξη αυτή.

Αφού όλα τακτοποιήθηκαν ωραία και καλά, κάθησε στο διπλανό καφενείο για καφέ μέχρι την ώρα της αναχώρησης. Στο μυαλό του στριφογυρίζει η εικόνα του σοφού Επιθεωρητή της Μέσης Εκπαίδευσης και η λατρεία του στον Βάγκνερ. Πώς είχε κατορθώσει αλήθεια ο Βάγκνερ να χωρίσει κάποτε τον πνευματικό κόσμο της Ευρώπης σε δύο μέτωπα; Από τη μια μεριά αυτοί που λάτρευαν τη μουσική του μέχρι υστερίας, από την άλλη οι αρνητές. Πολλοί τη χαρακτήρισαν απάτη. Ο Μαξ Νορντάου την είπε κατά συνθήκη ψεύδος. Μεγαλωμένος όπως ήταν στην Κόνιτσα και στα Γιάννενα ο φίλος μας, δεν είχε τη δυνατότητα να σχηματίσει προσωπική άποψη. Κάποιοι δίσκοι γραμμοφώνου 78 στροφών δανεισμένοι από τον Αριστείδη Λαμπρίδη: η εισαγωγή από τον *Τανχώυζερ*, ο θάνατος

του Τριστάνου και της Ιζόλδης, ο καλπασμός των αλόγων από τις *Βαλκυρίες*, ένα κομμάτι από τον *Παρσιφάλ* πρωτόγνωρης ομορφιάς που άκουσε κάποιο βράδυ Μεγάλης Παρασκευής και που ακόμα παραμένει στη μνήμη του ανεξίτηλο, και τέλος μια έντυπη ανάλυση των έργων από τη Σοφία Σπανούδη, δεν μπορούσαν βέβαια να χαρακτηρισθούν ολοκληρωμένη εικόνα του έργου.

Το '38 ή το '39 στην Αθήνα, φοιτητής πια, πληροφορείται ότι έρχεται η Όπερα της Φραγκφούρτης ή του Βερολίνου — δεν θυμάμαι ακριβώς, πέρασαν άλλωστε κάπου πενήντα χρόνια από εκείνη την εποχή — και θα παίξει Βάγκνερ στο *Ρεξ*, ολόκληρο το *Δαχτυλίδι των Νιμπελούνγκεν*, δηλαδή και τα τέσσερα έργα: το *Χρυσό του Ρήνου*, τις *Βαλκυρίες*, τον *Ζήγκφριντ* και το *Λυκόφως των Θεών*. Ένα έργο κάθε βράδυ. Η διάρκεια του κάθε έργου 4-5 ώρες. Όποιος ανθέξει. Προμηθεύτηκε έγκαιρα τα εισιτήρια για όλες τις παραστάσεις. Γαλαρία βέβαια, με καθίσματα σαν να κάθεται σε παλούκι, και το δράμα άρχισε. Έμπαινες στις 8 το βράδυ και έβγαινες από το θέατρο στη μία το πρωί. Στην πλατεία κάτω, κοσμικό γεγονός πρώτου μεγέθους. Η μη εμφάνιση της κάθε κυράς σε τέτοια πνευματική εκδήλωση σήμαινε οριστική διαγραφή της από τη λίστα του καλού κόσμου. Από κοντά κι ο δυστυχής σύζυγος με την κοιλίτσα του, τη φαλάκρα του, αμύητος στη Βαγκνερική θρησκεία, να είναι υποχρεωμένος επί πέντε συνεχείς ώρες σφιγμένος μέσα στο φράκο του να παρακολουθεί ακίνητος, αμίλητος και αγέλαστος τα τεκταινόμενα στη σκηνή σε μια ακατάληπτη γλώσσα, τελείως άσχετος με το περιβάλλον. Ευτυχώς κάποια στιγμή τα βιολιά παίζουν μια γλυκιά μουσική σαν νανούρισμα. Ένας γλυκύτατος ύπνος τον ανακουφίζει. Μα η ανθρώπινη ευτυχία είναι τόσο σύντομη. Ξαφνικά τα πνευστά και τα κρουστά της ορχήστρας αποφασίζουν να δράσουν. Ένας εκκωφαντικός θόρυβος τον ξυπνάει. Τραντάζεται ο τόπος όλος γύρω του. Νομίζει πως γίνεται σεισμός. Δυστυχώς συνεχίζεται το έργο. Κοιτάζει το ρολόι του. Έχουμε ακόμα

δύο ώρες για να τελειώσουν τα βάσανα. Σε κάποια στιγμή αγριεύουν περισσότερο τα πράγματα. Η ατμόσφαιρα αποπνικτική, η ζέστη αφόρητη, νιώθει ο άνθρωπος ένα σφίξιμο στο λαιμό. Ξεκουμπώνει το πουκάμισο. Δεν γίνεται τίποτα. Χάνει τις αισθήσεις του. Αυτό ήταν. Τον έβγαλαν σηκωτό από την αίθουσα.

Τον είχαν φάει οι Νιμπελούνγκεν.

Μα ούτε και στη γαλαρία ήταν η κατάσταση ρόδινη. Καθηλωμένος επί πέντε ώρες σε μια ξύλινη καρέκλα σαν σε παλούκι, ο φίλος μας ένιωθε πόνους σε όλο του το κορμί. Σιγά-σιγά ύστερα οι δυνάμεις του τον εγκαταλείπουν. Στο τέλος καταλαβαίνει πως δεν ήταν προετοιμασμένος αρκετά για να αντιμετωπίσει τέτοιο κολοσσό. Κατέληξε στο συμπέρασμα πως τα μεγάλα επιτεύγματα της τέχνης τις περισσότερες φορές είναι δυσπρόσιτα. Διαισθάνεσαι το μεγαλείο τους αλλά δεν μπορείς να τα προσπελάσεις. Χρειάζεσαι επίμονη και μακροχρόνια προσπάθεια για να μνηθείς.

Είναι πολύ δύσκολο να πολιτογραφηθείς στην πόλη των ιδεών, όπως θα έλεγε περίπου κι ο Καβάφης με την απέραντη σοφία του.

Τελικά ο φίλος μας δεν κατόρθωσε να μνηθεί στη Βαγκνερική μουσική. Βασικά γιατί κατά σύμπτωση το θέατρο που έπαιζε τα έργα του Βάγκνερ έδρευε στο Μπαϋρόυτ κι όχι στην Κόνιτσα. Γι' αυτό αρκέστηκε σε αποσπάσματα από καλούς εκτελεστές σε δίσκους. Πάντως ένα ολόκληρο έργο δεν άνθεξε ποτέ να ακούσει από την αρχή μέχρι το τέλος.

Δυσπρόσιτα είναι και τα τελευταία κουαρτέτα του Μπετόβεν με τους αριθμούς 13, 14, 15 και 16 (έργο 130, 131, 132 και 135), καθώς και οι τελευταίες σονάτες του για πιάνο με τους αριθμούς 29, 30, 31 και 32. (έργο 106, 109, 110 και 111). Είναι έργα που δημιούργησε ο συνθέτης όταν πλέον είχε χάσει τελείως την ακοή του και ίσως γι' αυτό το λόγο το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η ενδοστρέφεια του μουσουργού και η μεταφυσική πνοή του έργου. Δεν ακούει πλέον παρά τις μυστηριώδεις

αρμονίες που ξυπνούν μέσα του. Και για να εξωτερικεύσει αυτές τις αρμονίες, σφυρηλατεί μια καινούρια μουσική γλώσσα, που θα τη χρησιμοποιήσουν κατά κόρον οι σύγχρονοί μας μουσικοί.

Όλα αυτά τα έργα είχε τη δυνατότητα να ακούσει αρκετές φορές ο φίλος μας με τη βοήθεια ενός καλού στερεοφωνικού σε δίσκους 33 στροφών της Deutsche Grammophon για να μπορέσει σιγά-σιγά να τα προσπελάσει. Ας αναφερθούμε σε κάποια αποσπάσματα από τα έργα αυτά, που κατόρθωσε να πλησιάσει. Το *Molto Adagio* από το Κουαρτέτο 15 (έργο 132), το *Ευχαριστήριο άσμα προς τη Θεότητα*, όπως το αποκάλεσε κι ο ίδιος ο Μπετόβεν, είναι πράγματι ανεπανάληπτη προσευχή του ανθρώπου προς τον Θεό. Η *Agietta* από τη Σονάτα 32 (έργο 111), που λέγεται και *Il Testamento* γιατί είναι η τελευταία, είναι πράγματι αριστουργηματική. Στην *Agietta*, όπως λέει ο μεγάλος πιανίστας ο Βίλχελμ Κεμπφ, ο Μπετόβεν φτάνει στο υπερκόσμιο.

Τέλος το *Adagio* από τη Σονάτα 29 αποτελεί τον πιο συγκλονιστικό μονόλογο του ανθρώπου. Στο σύνολό τους όμως τα τελευταία κουαρτέτα και οι τελευταίες σονάτες εξακολουθούν για το φίλο μας να είναι δυσπρόσιτα. Ίσως να φταίει σ' αυτό η ελλειπής μουσική του κατάρτιση. Γι' αυτόν, σύντροφοι αγαπημένοι ήταν και είναι ακόμα τέσσερις από τις προηγούμενες σονάτες του Μπετόβεν: η *Παθητική* (αρ. 8 έργο 13), η *Σονάτα κάτω από το σεληνόφως* (αρ. 14 έργο 27), η *Σονάτα Βάλνσταϊν* (αρ. 21 έργο 53) και περισσότερο από όλες η συγκλονιστική *Appassionata* (αρ. 23 έργο 57) σε δύο μάλιστα ερμηνείες, με τον Βάλτερ Γκίζεκινγκ και με τον Βίλχελμ Κεμπφ. Στη σονάτα αυτή στο *Allegro* του πρώτου μέρους εμφανίζεται για πρώτη φορά το μοτίβο από το «χτύπημα της μοίρας», ένα θέμα που βασάνιζε φαίνεται τον Μπετόβεν τις ώρες της περισυλλογής και της μεγάλης δημιουργίας και επανέρχεται συγκλονιστικό με την ανεπανάληπτη *Πέμπτη συμφωνία την Παθητική*. Ήταν το αδυσώπητο μήνυμα της ειμαρμένης, που θα οδηγούσε κάποια

στιγμή αυτό το γίγαντα των ήχων στην πλήρη απώλεια της κυριότερης γι' αυτόν αίσθησις: της ακοής.

Διαφορετικά είναι κάποια άλλα μουσικά έργα, που σου δημιουργούν την υποψία ότι προσπαθούν με τον πολύ θόρυβο να καλύψουν την κενότητα. Για παράδειγμα, ακούς ένα έργο του Άρνολντ Σαίμπεργκ ή του Μπέλα Μπάρτοκ. Έχεις όλη την καλή διάθεση να το αποδεχτείς. Σε κάποια στιγμή όμως παραιτείσαι από τον άπεληγη αγώνα. Δυστυχώς στα χνάρια του Σαίμπεργκ βαδίζουν οι περισσότεροι από τους σύγχρονους συνθέτες και διερωτάσαι: στέρεψε πλέον η μελωδία στη μουσική; Οι οπαδοί αυτής της σχολής υποστηρίζουν ότι αυτή η μουσική ξεκινάει από τα τελευταία κουαρτέτα του Μπετόβεν, με τα οποία έσπασε ο μεγάλος μουσουργός τις κλασικές φόρμες. Κι όμως, τα κουαρτέτα αυτά είναι πλημμυρισμένα από μελωδία. Γι' αυτό το λόγο θ' αφήσουμε τα έργα της σχολής αυτής στους θαυμαστές τους και μεις θα αρκεστούμε στους προηγούμενους δημιουργούς, ξεκινώντας από τους προκλασικούς με τον Βιβάλντι μέχρι τους εμπρεσιονιστές με τον Νπεμπυσύ και άλλους. Είναι άλλωστε τόσοι πολλοί, ώστε φοβάμαι πως δεν θα προφτάσουμε να τους απολαύσουμε όλους.

Παράλληλα και στη λογοτεχνία, από τις αρχές του αιώνα μας εμφανίστηκε το δυσνόητο μυθιστόρημα. Με την πρόοδο της ψυχανάλυσης του Φρόυντ, του Άντλερ και του Γιούνγκ γεννιέται και το ψυχαναλυτικό μυθιστόρημα. Κλασικό παράδειγμα του είδους είναι το έργο του Μαρσέλ Προυστ *Αναζητώντας το χαμένο χρόνο*, ένα δεκαπεντάτομο έργο, επηρεασμένο από το φροϋδισμό και την ενόραση του Μπέρξον, που αποτελεί το πρότυπο ψυχαναλυτικού μυθιστορήματος.

Σε μια πρώτη προσπάθεια να το διαβάσει στο πρωτότυπο, ο φίλος μας συναντά ανυπέρβλητες δυσκολίες και το εγκαταλείπει.

Κάποτε, περιφερόμενος στους δρόμους της Αθήνας, βλέπει στη βιτρίνα ενός μεγάλου βιβλιοπωλείου μια καινούρια πεντάτομη έκδοση ενός τμήματος του έργου, μεταφρασμένη ελληνικά

